

Якуб Колас як нацыянальны беларускі поэт.*)

Гісторыя кожнага народу ёсць выяўленне нацыянальнага характару в боку валявога; літаратура ёсць выяўленне гэтага характару з боку інтэлектуальнага і галоўным чынам эмоцыяльнага: у літаратуры адбіваецца складаны комплекс думак і пачуццяў народу, гэта люстра яго ўнутранага жыцця, яго псыхікі.

Старая ісціна, што псыхіка кожнага народу мае свае спецыфічныя адзнакі, свае асаблівасці. Наколькі ў літаратуры адбіваюцца гэтыя асаблівасці, настолькі літаратура набывае нацыянальны характар. Часта бывае, што краснае пісьменства доўгі час дае толькі пералевы чужога, так скажам, коўзаецца толькі на паверхні жыцця, перш чым закрануць яго глыбіню, ускрыць багацце душы народу. Расейская літаратура павінна была перажыць доўгі перыяд наокаясыцызму, сентыменталізму і романтизму—напрамаў выключна навесных заходня-эўрапейскімі ўзорамі—перш чым яна здужала ўзайсці на самастойны шлях і ў асобах Пушкіна і Гоголя выявіла свой нацыянальны гні.

Інакш стаіць справа у беларускай літаратуры. Маладое беларускае пісьменства ня ведала кабалы чужога. Былі, праўда, надворныя ўплывы, але ня поўная залежнасць, ня страта самастойнасці. Ня глядзячы на параўнальна кароткі час свайго істнавання, новая беларуская літаратура здужала ўжо стаць на пэўны нацыянальны шлях, выявіць жыццё і душу беларуса.

Чым растлумачыць гэтае выключэнне, мала знаходзячае сабе прыкладаў у гісторыі іншых літаратур? Змуста найсці на шляху чужога была вялікая і для песняроў Беларусі. Самыя буйныя нашы таленты выступалі на літаратурную ніву тады, калі літаратуры суседніх народаў затэпалі хвалі дэкадэнства, але беларускае пісьменства—ведаем мы—і ў той час сунакойна йшло па свайму шляху здаровага рэалізму; яно ня ведала порнаграфіі, ня ведала палавой праблемы ў стылю Арцыбашава і А. Каменскага.

Што-ж ратавала беларускую музу, што-ж дапамогла ёй да канца пранесці свае святлыя шаты чыстымі і не запляменымі? Нам думаецца, ратавала яе блізкасць да народнае глебы, кроўнае радство з гэтай глебай.

* Доклад, чытаны 30 красавіка г. г. на ўрачыстым пасяджэнні Фора Б. Д. У. пасвячоным Я. Коласу.

Гістарычны лёс беларускага пляменьня склаўся так, што гэтае племя ня ведае моцнай дыфэрэнцыяцы. Вышэйшыя класы даўно зраділі яму і пашлі па іншых шляхах чужой культуры. Доўгі час беларускі народ зусім ня меў сваёй інтэлігенцыі. Паявядце «нацыя» тут зусім саўпала з паняллем «просты люд». Толькі ўжо ў апошнія дзесяцілецьці, амаль што на нашых вачох, пад сьветлым сьцягам адраджэньня многапакутнае бацькаўшчыны пачала паьрыху нараджацца і маладая беларуская інтэлігенцыя: плоць ад плоці народу і кроў ад крывы яго.

Правадары гэтае інтэлігенцыі—песьняры Беларусі—гэтак сама ў большай частцы сваёй зьяўляюцца сьнамі простага народу. Будучы песна зьвязаны з роднай глебай, яны не маглі ўпасьці ў поўную залежнасьць ад чужого: ў іх былі свае тэмы і свае настроі, якія давалі ім шчырае поэтычнае натхненьне, зьяўляліся глыбокаю і чыстаю крыніцаю творчасьці. Адбуджэньне роднага краю ад вякавога сну, родная прырода, жыцьцё беларуса і яго псыхіка—вось гэтыя тэмы і настроі, якія чырвонаю ніткаю праходзяць праз усё беларускае пісьменства, гэтыя матывы вы знойдзеце ў творчасьці амаль што кожнага беларускага мастака.

Але з гэтых матываў ня кожны адначасна становіць сабою пераважны элемэнт у творчасьці беларускага поэты: звычайна адзін з іх уяўляе сабой галоўны матыв творчасьці, дае ёй, так сказаць, аснаўны тон, а іншыя зьяўляюцца матывамі другараднымі, так сказаць, абэртонамі. Матыву адбуджэньня беларускага народу найбольш поўна ёсьць выяўлены ў творчасьці Я. Купалы: ён прарок беларускага адраджэньня, ён яго ідэёвы правадыр. Жыцьцё беларускай вёскі з яе матэрыяльнай нуждой, малазямельлем і духоўнай цемрай найбольш поўна і красаўна, здаецца нам, адбіта ў творчасьці Зьмітрака Бядулі. Нарэшце ў Я. Коласа мы знаходзім найбольш поўнае мастацкае выяўленьне псыхікі беларуса, складу яго вума і сэрца.

Усім вядомы кароткія агульныя азначэньні псыхікі некаторых Эўрапейскіх народаў. Досыць замацавалася думка, што глыбіня і цяжкаватасьць мысьлі—гэта істотныя рысы немцаў, вастрага вума і окэпаньнасьць—тыповыя рысы французаў, містыцызм і месьянізм—характэрныя адзнакі славянскай псыхікі наогул. Калі супраўды у такіх ляпідарных выразках магчыма азначыць сутнасьць псыхікі таго ці іншага народу, дык, па нашай думцы, дзьве адзнакі зьяўляюцца характэрнымі і тыповымі рысамі псыхікі беларускай: гэта лірызм і філзофская рафлексія, задумленасьць.

Не выпадковае зьявішча прадстаўляе сабой той факт, што беларускі народ стварыў вусную поэзію, якая сваім бытаўцем і характэром здзіўляе сачых бесстаронных крытыкаў і бадачоў. Вось што, напрыклад, гаворыць малады кіеўскі вучоны Саўчанка: перачытаў все русские сказки, мы можем смело утверждать, что по живописи и красоте рассказа белорусские сказки не имеют себе равных. ¹⁾ Акад. Карскі сьведчыць, што хоць казкі займаюць адно з віднейшых месца сярод твораў усіх галляў рускага народу, але асаб-

¹⁾ Русская народная сказка. Київ, 1914, стр. 245—246.

ліва багаты імі беларусы¹⁾. Гэтак сама сваёй пэчнасьцю і багатым выв-
начаюцца і беларускія песьні. Гэты факт існаваньня ў беларусоў багатай
вуснай поэзіі сьведчыць аб тым, што беларускі народ мае ўнутраную патрэ-
бу ў гуках выяўляць сваю душу: глыбока лірычны па сутнасьці сваёй псы-
хікі беларускі народ у сваіх песьнях вылівае свае настроі і пачуцьці, у
казках і легендах ён выказвае свае думы аб жыцьці.

Гэтую ўласцівасьць мае і творчасць Я. Коласа: ён пераважна поэта-
лірык. Глыбокім захапляючым лірызмам агорнуты ня толькі яго «Песьні
жальбы», а нават і эпічныя творы. Яго поэма «Сымон Музыка» уся сатка-
на з нітак найтанчэйшага лірызму, лірычныя здступленьні трапляюцца на
кожным кроку і ў «Родных зьявах» Тараса Гупчы (другі псеўдонім Канстан-
тына Міцкевіча).

Надабенства паміж народнай творчасцю і творчасцю Я. Коласа
заўважываецца ня толькі ў гэтай агульнай ласцівасьці лірызму, але і ў
прыватнасьцях: у самых крыніцах лірызму.

✓ Першай гэткай крыніцай для беларускага народу зьяўляецца прырода.
Беларус пры ўсёй сваёй цемры і духоўнай неразв'ітасьці ўсёц даступны
эстэтычным эмоцыям; ён ўсёц здольны адчуваць характэрна і пэчнасьць Божа-
га сьвету. Уся сымболіка народнай поэзіі пабудована з вобразаў, узятых
з сьвета прыроды. Явар і бяроза, або каліна, голуб і галубка, салавей і
зяюля — гэтка і ім надобныя сымбалі рысуюць у вясельных песьнях адно-
сіны паміж малым і маладой. Народ паделухаў, як у саду шуміць усю
ночку лішунка зялёная, як жаласна кукуе ў гаю шэрая зяюля, і гэтыя
чалюнкі ён бяра, як сымбалі цяжкага задумленьня і гора. Перадаючы ў
форме фантастычнай казкі свае уражаньні ад зацьменьня сонца, народ з за-
хантоньнем апісвае момант, калі спынілася гэта зьявішча прыроды: «я даў
Бог на двор'е вяселосць, відносць на сьвіци н пэпласць: што м'бсичакъ у
пачьту сьвіциць, у дзень соняушко гр'бедь»²⁾.

Апроч прыроды, вялікі ўплыў на народную душу робіць мастацтва. У
кэанцы «Музыка і чэрці» ў высока галынавітай форме перададзена ўся скла-
данаа гама пачуцьцяў і настрояў, вынікаючых пад уражаньнем музыкі:
«От им здаецца, што якась слодыч улилася им у сэрца, а якась сила
ухватила на плечы й несе ўсе угору, и угору, к ясным зоркам, ў чыстае
небо, ў чыстае сіняе шырокае небо»³⁾.

Так тонка беларускі народ рысуюе сваё эстэтычнае пачуцьцё.

Гэта пачуцьцё становіць адзін з галоўных элемэнтаў і творчасці
Я. Коласа. Ён любіць прывольле —

Шырокіх палёў,
Зялёнае мора
Ржаных каласоў.⁴⁾

¹⁾ Карскіі. Беларусы. Т. III. выпуск I. Москва 1916 г. стр. 118.

²⁾ Романов. Белорусский сборник т. III. стр. 127.

³⁾ Сергпутовский. Сказки и рассказы белоруссов — полешуков (СПБ. 1911 г.

⁴⁾ Песьні жальбы. Вільня, 1910 г. стр. 14.

Любіць ён надслухываць яе:

Калышыцца жыта,

Радзімі бяжыць,

Плыве без прастангу

І ціха шуміць. ¹⁾

У асобе Коласа прырода Беларусі знайшла свайго тонкага і бесста-
роннага мастака: паэта рысуець ня толькі пекныя, вабячыя вока пайважы-
ў яго знаходзім мы і іншыя малюнкi, ад якіх сэрца сьціскаецца ад болю
жалю.

Гразь, балота ды пясок...

Чуць две крыху луг прыгодны..

Хвойнік, мох ды верасок...

Крыж хваёвы пры дарозе,

Кучка топаляў сухіх...

Сьцішпа, нудна, як ў вастрозе.

Як на могiлках якіх. ²⁾

1) Сам маючы тонкае пачуцьцё прыроды, Я. Колас і сваіх гэрояў надзяляе
гэтым пачуцьцём. Яго Сымон Музыка ў гэтых адносінах тыповы беларус: ён
мае душу надта чулую да характа наогул і асабліва да характа прыроды:
ка ўловьні прыроды ён шукае сабе сунакою, адпачынку:

Пойдзь з хаты ў поле, ў луг,—

Цёпла ўсюды і прывольна.—

Грае сэрца, грае дух.

Сядзе ён на камень ў збожжы.

Ні схісьнецца і маўчыць,

Ловіць сэрцам сьпеў прыгожы.

Як жытцо загаманіць,

Як завонюць і заграюць

Мупкі, копікі, жучкі,

І галоўкай заківаюць.

Засьмяюцца васількі. ³⁾

Кастусь з паэмы «Новая зямля» гэтак самі зьлупляецца другам пры-
роды: ён любіць рэчку ўвiмку: там:

Расьце, гарыць душа дзяціна

І ўсе на сьвеце забывае,

І шчасьце, радасьць спажывае. ⁴⁾

Юрка з аповядзеньня «Злучыліся» адзінокай хвойцы павярае свае думкі
і гора сіраты. ⁵⁾

2) У псыхічным складзе беларуса разка вызначаецца адна рыса: надзвы-
чайная пшчотнасьць души. Каб праканацца ў гэтым, досыць зьвярнуць увагу

1) Песьні жалбы. Вiльня, 1910 г. стр. 15.

2) Я. Колас. Песьні жалбы, Вiльня 1910 г. стр. 34.

3) «Сымон музыка» Менск, 1918 г. стр. 6.

4) «Вольны сьцяг» 1921 г. № 2 (4), стр. 5.

5) Тарас Гушча. Родныя зьявы. Вiльня 1914 г. стр. 213—216.

на тыя эпітэты, якія народ ужывае ў сваіх прычытаньнях: галубчык сізенькі, саколík ясьнешыкі, лябдачка бэленькая, галубчык пралесачка. Птушачка няпрыютная і гэтак далей ¹⁾, усё ў гэтым родзе, народ выяўляе сваё пяшчотнае, тонкае сэрца.

Гэтак сама ў пяшчотных вобразах народ рысуе каханьне, яго радасьці і мукі.

Травушка-муравушка, трава зелена.
Я по табе травушка не нахажуся,
Каго верна люблю, не нагляжуся. ²⁾

Умее народ тонка анісаць і ўсю трагэдыю разлукі:

По садочку похажала
По аялёпумъ дзервіночку.
Ой, ходзіла; похажала.
Нима того, кого кохала...
Ой, ты вёрле сізо-врылы!
Скажы ты правду, гдѣ мой мілы?
Дала-б таби сэрца сваго,
Каб ты занес до мілаго...
Повѣнь вѣтру зъ того краю.
Дзе мой мілы, што кохаю:
Ніхай-жа я буду знаці,
Зкуль яго приждаци. ³⁾

З асаблівай пяшчотнасьцю, а глыбокім спагаданьнем чужому гору рысуе народ долю сiраты:

Ой, ходзіла малая сiротка
По шырокому полю,
Ой шукала малая сiротка
Своіго роднаго татку.
Ні нашла ні своіго роднаго таткі,
Ні своіей родной мамкі,
Только нашла ключевую водзіцу
Ў глыбокім коладзісь.
Одгукніся, мая родная мамка,
На чужой стороніць.
Ні сплеснулася крiніца водзіца
Ў глыбокомъ болодвісе,
Ні одгукналася мая родная мамка
На чужой стороніць. ⁴⁾

Пяшчотныя, мяккія тоны пераважаюць і ў поэзіі Я. Коласа. Сэрца поэты як-бы вабрала, ўпітала ў сябе ўсю тую пяшчотнасьць і мяккасць.

1) Карскіі. Беларусы: т. III. вып. I. Масква 1916 г. стр. 311 і 312.

2) Шэйн, т. I стр. 291..

3) *ibidem* стр. 297 і 298.

4) *ibidem* стр. 424.

якая захавана ў душы беларуса, якая разліта ў вабячых вока хварбах і тонах беларускай прыроды. Поэта, напр., рысуе вясну, і ў яго:

Глядзіць прыветна з неба сонца,
Як-бы матулька на дзяцей. ¹⁾

Кожны самы дробны прадмет прыроды ўаварушывае ў сэрцы поэты настроі, поўныя ласкі і пяшчотнасці. Для краскі, адзінока растучай у глушы, усімі забытай, у поэта находзіцца ласкавае, шчырае слова прывітанья:

Краска мілая мая,
Госьця веснавая!
Як ты хораша цвіцеш
Тут, ў глушы, любая...
Краска, красачка мая,
Мілае стварэнне!
Што-ж на тварыку тваім
Легла задумленьне?... ²⁾

Адзінока растучы на ніве жытні колас ускалыхівае ў душы поэты цэлы роў думак і пачуццяў: гэты колас для яго сымбаль сіроцтва, трагедыі пяшчотнага сэрца, якое мае патрабу ў супольнасці і не сустракае гэтай супольнасці:

Ны сірацінка,
Плача каласок,
Плача, што яма з кім
Дужку разьдзяліць,
Нудную галоўку
Ціха прыхіліць
Да другой галоўкі,
Да другіх грудзей,
Без канца шаптацца
Ў цішыне начэй. ³⁾

Падобна народнай поэзіі, муза Я. Коласа з асаблівай пяшчотнасцю і спагаданнем ня раз у іншых месцах вяртаецца да гэтай тэмы: poeta любіць рысаваць сіроцтва душы, не знаходзячай сабе ласкі і прывітанья сярод людзей. Успомнім Сымона Музыку, Кастуся з «Новай зямлі», Юрку з апавядання «Злучыліся». У прыродзе ўвагу поэты гэтак сама асабліва спыняюць на сабе прадметы адзінокія: адзінокая хвоя ⁴⁾, закіданае дрэва ⁵⁾, адзінока растучая вярба ⁶⁾, апошні лісток ⁷⁾. Усё гэта для поэты сымбаль духоўнага адзіноцтва, сіроцтва. Але ня толькі мукі закінутасці і не падзеленых думак і пачуццяў рысуе беларускі пясняр. Яго сэрца шырока раскрываецца і для радасці супольных шчаслівых перажыванняў. Але муза Коласа і тут застаецца наўнай сама сабе: poeta рысуе пам каханьне Сымо-

¹⁾ Песні жалбы. Вільня 1910, стр. 13.

²⁾ Я. Колас. Водгульце. Менск. 1922, стр. 43 і 44.

³⁾ Песні жалбы. Вільня 1910, стр. 42.

⁴⁾ Родныя вышвы. Вільня 1914, стр. 213 і 214.

⁵⁾ *ibidem*, стр. 233.

⁶⁾ Водгульце. Менск 1922, стр. 48.

⁷⁾ *ibidem*, 48.

на і Гавулі, і гэты рысунак яго увесь вытрыманы ў лямчотных, мяккіх тавох. Каханьне ў Коласа мае ідэалістычную аснову: Гавуля, дачка багатага гаспадара, пакахала жабрака-музыку, захаціўшыся яго іграю на скрыпцы, прыняўшы блізка да сэрца яго долю небаракі. Не дарэмна сам аўтар назваў свой твор казкай жыцця. Як у супраўднай казцы, тут усё адбываецца аторнута ляснай тымкай роматызму, далёка ад супраўднага жыцця. Як сярэне-вяковы грубадур, заводзіць Сымон сваю сэрнаду на скрыпцы, гузі скрыпкі вабяць Гавулю, ўначы адбываецца першае спатканьне. Поэта саромліва і пяшчотна апісвае гэта спатканьне, гэта першае дрыжальнае малодых сэрцаў, першы пацалунак каханьня:

Скончыў хлопчык казку гора
І галоўку пахінуў...
Зноў Сымонку, як ўчора,
Жаль вялікі агарнуў.
Ганна слоўца ні ўраніла,
Ўся замёрла, як і ён,
Бы жуда іх ахапіла,
Надышла з ўсіх старон.
І знячэўку Ганна ўстала.
Ўсім надхнулася путром.
Ў твар яго пацалавала
Крэнка-крэнка! І пранала
Дзесь у саду за вішняком. ¹⁾

Але за гэтым кароткім мігам шчасця надцягнулася цяжкая штодзёна-насьць разлукі, якую гэтак сама поета ўмеє рысаваць у мяккіх зваротных тавох:

З таго часу, як музыка
Тут убогі набываў,
Зьмена з Ганнаю вяліка:
Бы яе прычарабаў.
То разыдзецца, сьмяецца.
Бяспрычынна, весела,
Песьня так яе і зьенца.
І прыветна, і міла.
То маўчыць, людзей дзічыта
І туляецца адна—
Трудна гутаркі дабіцца.
Маўчаліва і дзіўна...
З дзяцюкамі яна лёд.
І часамі ёй ня любя
Ні гуляня, пі карагод.²⁾

¹⁾ Сымон Музыко. Мешск 1918. стр. 104 і 105.

²⁾ Сымон Музыко „Вольны Сьцяг“, 1921 г, № 3 (5), стр. 9.

У складанай гаме настроў і пачуццяў беларускага народу мало мажорных тонаў: пераважаюць мінорныя, сумныя, у якіх чуецца бяспонца жаласная журба і смутак, адвечная скарта народу ня свой незадачлівы лёс. Досыць прыпомніць нам сумныя беларускія песьні аб долі кабеты: гэ- та ня песьні, а спланим плач набалеўшага сэрца.

Муза Я. Коласа гэтак сама большаю часткаю зьлўляецца перад намі ў жлобнай вопратцы смутку і гора. У яго лірыцы мала вясёлых матываў. характар мусы сваёй сам поета добра адзначае у ўступным вершы зборніка «Песьні жалбы».

Ня пытайце, не прасіце
Сьветлых песень у мяне,
Бо як песьню засыяваю,
Жаль ўсю душу скалыхне.
Нешчасьліва наша доля
Нам нічога не дала.
Ня шукайце кветак ў полі,
Як вясна к нам ня прыйшла.¹⁾

Смутак і гора беларускага народу ніколі не даходзе да адчаю; ад гэ- тага адчаю ратуе яго прыродны гумар. Народ часта сваё ўласнае горкае жыцьцё і жыцьцё іншых любіць прадстаўляць у гумарыстычным асьвятлень- ні, і гэты гумар уносіць рознастайнасьць у настрой, скрашывае сумныя то- ны. У беларускай вуснай творчасьці ёсць пэлы шэраг гумарыстычных і жарт- лівых песьняў. Досыць вядомы, напр., песьні «Чаму-ж мне ня пець, чаму ня гудзець»..., «Чачотка», «Было ў бацькі да восем сьмочкаў» і інш.

Гэты народны гумар адбіваецца і ў творчасьці Я. Коласа. У яго, як і ў народу, гумар ніколі не пераходзіць у злую сатыру або ў саркавы: гэта даб- радушная кпіны над тым ці іншым зьявінчам жыцьця. У апавяданьні «Не- даступны» ў гумарыстычным асьвятленьні прадстаўлена адвечнае народнае зло—н'япства: тут рысуецца падвіпіўшы селянін, які ў жарві дзель хаві- ецца ад сваёй жонкі ў студні; на гэтым грунце тут разыгрываецца пэлы шэраг забаўных сцэн.²⁾ У апавяданьні «Стараста» у гумарыстычным ась- вятленьні прадстаўлена асоба гэтага вясковага адміністрацара, поўнага пы- хі і самамненья.

У творчасьці Я. Коласа знайшла сабе адбітак ня толькі эмацыяльная старына псыхалёгіі беларускага народу, але і старына інтэлектуальная.

Беларускі народ, пры агульным сазярцальным складзе сваёй натуры, вызначаецца, як было ўжо заўважана вышэй, філёзофскай рэфлексіяй, глы- бокай пылівасьцю свайго вума. Вялікую частку беларускіх казаў склада- юць казкі космогонічныя і біялёгічныя, якія і зьяўляюцца спробай задаво- лць гэтую пылівасьць, даць адказ на пытаньні аб паходжаньні сьвету і розных жывых істотаў. Апроч таго, больш характэрнымі для абрасьленьня народнага сьветагляду зьяўляюцца легенды філёзофскага зьместу. Напр., ў

¹⁾ Стр. 3.

²⁾ Ротмыя зьявы. Вільня, 1914 г., стр. 126—136.

легендзе „Мудры Саламона» закрнута філзафскае пытаньне а дамятнасьці істнасьці. У сваім цэлым гэта легенда ўяўляе сабой поэтычную тэодыцэю; тут выказваецца і ілюструецца глыбокая думка аб тым, «што усе на свёце патрэбно, бо свёт не можа стаяць, калі-б не было й таго, што нам здаецца лхым. Праўду кажучь, што без лха нема и добра». 1) У апавяданьні «Крупи, не крупи, а тро' ўмерпи» народны розум спыняецца на думцы а нявыбежнасьці сьмерці, на што ўказывае і самая назва лго. 2) У легендзе «З чаго лхо на сьвеце» робіцца філзафскі аналіз сацыяльных адносінаў. Сьвет яго сучасным стане—гэта царства шатана, які выклікаў падзел людзей на рожныя клясы. «Убачыў ён, што Бог атступнуса ат людзей и пакыну' землю, давай гэта падбываць дужэйшых, каб ёны брали ўладзу над слабэйшымі. Давай гэта дужэйшыя атбіраць ат слабэйшых, што тые зробляць, давай іх прымушаць рабіць на себе, давай імі ўладаць. бы сваім добром». 3) Як выпіць гэтага падзелу зьявілася барацьба, на якую ўходзяць усе сілы людзей. «И затрацццц людвн ўсе свае сілы толькн на тое, каб адаліць сваіх варагоў—такіх самых людзей, як и ёны. Так спрадвёбу бцлцса людзц, нцщыні адны другцх. От атчаго лхо на свёце». 4) Гэта змаганьне—нармальнае зьявішча. Сіла ў салідарнасьці. «Толькі тагды чалавек моцны; як ён не адзцн, а жыве з другцмц людзьмц ўвгодзе да ў ладу. И чаго толькн не зробляць людзц, калц вольмутца за дзёло грамадаю, бы адвцн чалавек». 5) Гэта выдатная легенда, сваімі ідэямц ў некаторых адносінах напамінаючая ідэі Аўгустына, выказаным ім у творы «De civitate Dei» канчаецца сьветлым аккордам: выразам воры ў тое, што царства шатана, грунтуючыся на эксплоатацыі адных людзей другімі і на крывавым змаганьні, уступіць свае кёйсеца царству, гдзе будзе панаваць салідарнасьць. «Жывуць людвн, бы ва-ка пячэ ў рацэ. А розум хоць ццхо, памалечку, да ўсе расце, расце й пад-анмаецца на ногц. От як вырасце той, ясны бы сонейко розум да пячне сраціць людаям ў вочы, та тагды ўсе павнаюць, с чаго лхо на сьвеце, пав-ваюць праўду, паднцмццц ў згодзе, бы адзцн чалавек прагоняць паганую вечысьць и заживуць на землц, бы ў раю». 6)

З асаблівай напружанасьцю народны вум пакіраваны на разьвязваньне царальных пытаньняў. Этцны крытэрыі народ прыкладывае к разьвязваньню самых хваравітых для яго сацыяльна-эканамічных пытаньняў. Праф. Сумцоў па гэтаму поведу заўважывае: «Белорусскія в правствецном отноше-анн выдвцгает не обцдне мцфцческцх сказок на шаблонныя мотцвы о сорь-бе со змеямц и т. п., а обцдне мягкцх и гуманнцх легенд, в которых со-щцально-экономцческце в вопросы р азрешаюцьса в духе хрцстцанскої любвн и зротостц». 7)

1) Сержунтовскій. Сказанн и рассказы белоруссов полешукон. СПб. 1911 г. стр. 80.

2) ibidem, стр. 34—37.

3) ibidem, стр. 124

4) ibidem, стр. 126.

5) ibidem.

6) ibidem.

7) Карскій. Белорусскы т. 111 вып. 1. стр. 175.

Якубу Коласу неўлясьціва гэта хрысьціянская кротасьць пры разьвязаньні сацыяльна-эканамічных пытаньняў: Ён сьні свайго веку, у яго поэзі ёсьць заклік да барацьбы, да змаганьня, ёсьць рэвалюцыйны пафос. Але згодна з народнай псыхалёгіяй у яго творчасьці мы сустракаем гэрояў, надзеленых глыбокай пытлівасьцю розуму, гэрояў з філёзофскай рэфлексіяй.

Такім гэроем зьяўляецца Сымон Музыка: усё цікавіць гэтага вяскованага хлопчыка; дзеда пастуха ён літаральна засьпінае рознымі пытаньнямі.

Сядуць, часам, ў дзвюх над групу
І гаворку распачнуць,
Распытаць пра сёе, тое,
Што займала яго вум,—
Бо Сымон ні меў спакою
Ад сваіх трывожных дум.¹⁾

На грунце сваёй пытлівасьці Сымон стварае філёзофію панскага часу, у яго вусны аўтар укладае праказаньне:

Усё жыве, ўсё душу мае,
Нават камень і пясок
Мае думкі і настроі.²⁾

Гэроў апавесьці «У Палескай Глушы» гэтак-сама захоплены філёзофскім задумленьнем. Яго асабліва мучаць мысьлі аб сьмерці... Я памру-Маладым, пажытым ці старым, але факт той, што я памру, бо я, як і ўсё, што мае ў сабе пачатакі жыцьця, падлягаю сьмерці, бо ўсё на сьвеце, толькі што зарадзіўшыся для жыцьця, ужо мае ў сабе аднакі і пачаць сьмерці».³⁾ У творах Я. Коласа часта трапляюцца развагі ад асобы самога аўтара. Напр., у творы «Думкі у дарозе» у гэтых развагах зачэпляюцца розныя філёзофскія і соцыяльныя пытаньні: «Далёкае неба, сьвіяе неба! Чаму не дасі адказу на нашу пакуту, на нашы надзеі, на наша блуканьне? Чаму не асушыш нашы горкія сьлёзы? Не супакойш хворую душу і сэрца? Чаму не панатіш агнём сьправядлівым таго ліхога зьвера, што сее зразу, топча прыўду і посьціць няпчасьце на нашай зямлі? О, мой родны край! Поруч з галітваю ходзіць роскаш і багачьце, разам з людзкімі сьвязамі мяшэюцца панскія вальцы, льюцца вясёлыя галасы песень, грывіць музыка з панскага саду, разам з чужыцкім потам цякуць дарагія віна».⁴⁾

Народны вум, як мы бачым, з асабліваю напружанасьцю спыняецца ў алегьдях на разьвязаньні маральных пытаньняў. Тым выводзяцца людзі з чулым і чыстым сумленьнем, з волей, накіраванай на дабро. Гэтакі дэбь

¹⁾ Сымон Музыка. Менск 1918 г. стр. 9.

²⁾ Гл. на гэтым пытаньні наш аргумент «Прыводы ў творчасьці Я. Коласа» Вольны Сьцяг, 1921 г. № 6 (8).

³⁾ Вольны Сьцяг, 1921 г. № 6 (8).

⁴⁾ Тарас Гушчэ. Родны зьява. Вільня 1911 г. стр. 4 і 6.

бядняк у легендзе «Жестокі ван»¹⁾, Хрыстоў брат у легендзе пад той-жа назвай²⁾, Петра Хлебалека³⁾ і г. д.

Згодна з народнай псыхалёгіяй, надобныя маральна здаровыя тыны вы-водзяцца і ў творчасці Коласа. Напр., у апавяданьні «Малады дубок» мы бачым селяніна, які ўпаў у змугу: сьсек у чыжым лесе малады дубок, але гэтае вланыства прычыняе яму вялікія мукі сумленьня, урэшце ён ня вытрымлівае гэтых мук і сам дабрахвотна прызнаецца ў сваім вланыстве⁴⁾.

Такім чынам у творчасці Я. Коласа знайшлі сабе адбітак галоўныя рысы беларускага народу: яго чуласць да хараства, пяшчотнасць души, смутны настрой, які скрашваецца гумарам; і нарэшце філзофская пытаньнасць вума і здаровае сумленьне. Якуб Колас такім чынам супраўдны нацыянальны беларускі поета: яго творчасць—гэта люстра народнай души, і мы пэўны, што б гэтаму яго нерукатворнаму помніку ніколі не зарасьне народная трапа.

М. Піотуховіч.

МЕНСК

19 ¹²/_{VI} 22 г.

¹⁾ Ромовон. Беларускі зборник IV, 30.

²⁾ Ibidem IV, 32.

³⁾ Ibidem IV, 40.

⁴⁾ Чувны вольны. Вільня 1914 г. стр. 56-90.